

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора Семів Л. К. на дисертацію Загірняка Дениса Михайловича «Прагматизм фінансово-економічного розвитку вищої освіти: теорія, методологія, практика», поданої на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – «демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» та 08.00.08 – «гроші, фінанси і кредит»

Актуальність теми дисертаційної роботи

В кінці XX – на початку XIX ст. системи вищої освіти (СВО) держав світу виконують почесну місію формування інтелектуального потенціалу суспільств, їх послуги є беззаперечним суспільним благом і впливають на соціально-економічні явища та процеси. У площині всіх аспектів впливу вищої освіти (ВО) на соціум та економіку простежується зв'язок ВО та ринку праці, взаємодія та взаємовплив яких має свої специфічні прояви, тенденції й закономірності.

Модернізаційні зміни в національній економіці актуалізують проблеми вчасного реагування СВО на зміни соціально-економічних потреб ринку праці. Без узгодження освітньої системи з ринком праці та відповідного реформування СВО неможливо не тільки забезпечити стає економічне зростання країни. Актуальність цієї тези є очевидною в світлі підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, прагнення вітчизняної освітньої системи увійти до світового освітнього простору. Це зумовлює вивчення багатоманітних проблем функціонування української СВО, визначення особливостей і різноаспектних факторів, вплив яких позначається на її розвитку. В переліку проблем і факторів сьогодні важко перебільшити значення фінансово-економічного розвитку ВО.

З часу державної незалежності питання фінансово-економічного розвитку ВО завжди перебували в центрі уваги держави, Міністерства освіти і науки, ЗВО, споживачів освітніх послуг (батьків, студентів – громадян України та інших держав), громадськості. Привертала увагу не тільки специфіка форм і методів в наданні освітніх послуг, але й принципи фінансово-економічного розвитку ВО, які змінювали пріоритети фінансування освітньої галузі.

Упровадження ринкових відносин в освітню діяльність уможливило появу нових гіпотез функціонування СВО, серед яких повне право на існування має гіпотеза фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму. Практична реалізація цієї гіпотези потребує наукової

інтерпретації фінансово-економічного розвитку ВО як взаємодії споживачів, постачальників і органів держуправління та має істотне значення для введення концепції прагматизму не тільки в царину фінансування й економічного розвитку ЗВО, але й у сферу реалізації фінансової політики держави у сфері ВО, а також безпосередньо торкається інтересів всіх споживачів освітніх послуг.

Закони і відповідні постанови останніх років модифікують та збагачують підходи до фінансування ВО. Так, за проектом Закону “Про внесення змін до Закону України “Про вищу освіту” щодо зміни системи управління закладами вищої освіти” встановлюються зміни у підході до управління закладом вищої освіти (модель з елементами корпоративного управління), упровадження інституту наглядових рад, що, безумовно, матиме вплив на фінансування ЗВО. У світлі Постанови Кабінету міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 652 «Деякі питання проведення державної атестації закладів вищої освіти в частині провадження ними наукової (науково-технічної) діяльності» базове фінансування університетській науці тепер прямо залежить від того, якою буде оцінка наукової діяльності вишів.

Зазначене вище актуалізує вивчення феномену прагматичності у фінансово-економічному розвитку ВО. Тому розробка і обґрунтування теоретико-методологічних засад, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму є актуальним та необхідним для теорії і практики соціального розвитку, розвитку вітчизняної СВО.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Враховуючи недостатність теоретичного обґрунтування проблеми фінансово-економічного розвитку вищої освіти на засадах прагматизму, дослідження теоретико-методологічних засад та методичних прийомів зазначеної проблематики, здійснене Загірняком Д.М., безумовно, є новим в контексті реалізації державної освітньої та соціальної політики держави. Актуальність дисертаційного дослідження засвідчує факт участі здобувача у трьох науково-дослідних темах які виконувалися у Кременчуцькому національному університеті імені Михайла Остроградського. Здобувачем зроблено вагомий внесок у розробку різних аспектів досліджуваних тем, а саме: реалізації освітнього потенціалу ЗВО, соціологічної оцінки проблем роботодавців та розвитку ВО на засадах прагматизму. Відзначені аспекти наукових пошуків показують зв'язок обраного напрямку дослідження з сучасними загальнодержавними програмними документами, науково-дослідними напрацюваннями інституту, де виконана дисертаційна робота.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизна

На підставі ознайомлення з текстом дисертації Д.М. Загірняка можна зазначити про достатній високий рівень теоретичного обґрунтування наукових положень. У роботі в якості теоретико-методологічної основи використано фундаментальні положення класичної економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань прагматизму фінансово-економічного розвитку вищої освіти. Автор у процесі вирішення наукової проблеми використовував засадничі положення філософії і теорії прагматизму, теорії постіндустріалізму, інституціональної теорії, соціологічної теорії, теорії людського капіталу, системного підходу тощо.

Достовірність та обґрунтованість теоретико-методологічних положень, методичних та прикладних розробок, висновків та пропозицій підтверджується комплексністю використання методологічних та методичних прийомів. Для вирішення поставлених у дисертації завдань використано низку загальнонаукових та специфічних методів дослідження (крос-національний аналіз, розумових доводів, концептуалізації прагматизму, контент-аналізу, моделі соціальних ролей, індукції, дедукції тощо), низку провідних парадигм соціології, постулати філософії, соціології, психології тощо.

Робота має логічний характер, проведено якісний змістовний аналіз проблем фінансово-економічного розвитку ВО з розробкою теоретичних положень, методологічного та методичного забезпечення та відповідних практичних рекомендацій. Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційної роботи мають достатньо глибоке теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування, відповідають сформульованій меті та завданням дослідження. Об'єкт і предмет певною мірою відображено в структурі дисертації та її змісті.

Використання здобувачем низки наукових методів та прийомів дозволило вирішити важливу наукову проблему, яка полягає у розробленні та обґрунтуванні теоретичних положень, методологічного та методичного забезпечення, практичних рекомендацій щодо фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму. Тим самим автор зробив внесок у теоретичне узагальнення та практичне розв'язання сьогоденних освітньо-фінансових проблем вищої школи.

Про достовірність наукових положень свідчить їх практичне використання на різних рівнях державного управління, зокрема, в діяльності: МОН України, Інституту вищої освіти НАПН України, Департаменту фінансів Полтавської обласної державної адміністрації, окремих

підприємств: ПрАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», ПрАТ «Кременчуцький завод дорожніх машин», ПрАТ «Кременчуцький колісний завод».

Гострота проблематики фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму зобов'язала Загірняка Д.М. провести якісне дослідження із використанням ґрунтовної бази вітчизняних та зарубіжних джерел, що включені до списку літератури (431 найменування). Це свідчить про якісне опрацювання теми дисертації і це відображено у науковому доведенні усіх окреслених положень та формулюванні висновків дисертації.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що представлена наукова робота є завершеним дисертаційним дослідженням.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень дисертації пройшли апробацію та оприлюднені на 14-ти Міжнародних і Всеукраїнських наукових, науково-практичних і науково-технічних конференціях, апробовані у низці міжнародних програм, які виконувалися в період 2015-2019 р.р. в США, КНР, Шотландії, Чехії, Україні.

Наукова новизна результатів полягає насамперед у тому, що у роботі представлено цілісне уявлення про теорію, методологію та практику фінансово-економічного розвитку ВО на основі прагматизму.

Науковими положеннями, які одержані особисто автором *«вперше»*.

- запропоновано концепцію фінансово-економічного розвитку вищої освіти на засадах доктрини прагматизму (с.95-116). Оскільки прагматизм як певний світогляд розглядає практичні наслідки і реальні ефекти будь-яких дій тільки з точки зору практичності і доцільності, тому в основу авторської концепції покладено досвід реалізації економічних інтересів та фінансові можливості суб'єктів СВО. Такі складові прагматизму у діяльності ЗВО як сумнів, віра, досвід, мета формують засади концептуальної платформи фінансово-економічного реформування ЗВО. Авторська концепція дозволяє по-новому розглядати використання фінансового інструментарію у розподілі та використанні бюджетних коштів, зосередженні їх на найперспективніших напрямках розвитку ВО, зближуючи тим самим рівень задоволеності потреб ринку освітніх послуг та ринку праці;

- заслуговує на увагу методологія фінансово-економічного розвитку вищої освіти у світлі доктрини прагматизму. В дисертації не тільки детально описано застосування методів, принципів, сукупності прийомів дослідження у системі фінансування ВО, але й здійснено наукове осмислення фінансово-економічного розвитку. Тим самим було зведено сукупність розрізнених фактів щодо фінансування ВО у струнку теорію. Обґрунтувавши теоретичні засади і висунувши гіпотези як складових методології фінансово-

економічного розвитку ВО на засадах прагматизму (с.105-116), в дисертації наведено схему упровадження (методологічне підґрунтя) концепції фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму. Це дозволило сформулювати рекомендації щодо упровадження прагматизму у діяльність закладів ВО, в поведінку споживачів, у державне регулювання ВО;

- сформовано параметри вибору особою вищої освіти (характер, структура та масштаб) в системі соціально-трудова відносин (С.196-215). На основі розрахунку коефіцієнта освітнього прагматизму персоналу у підрозділах трьох підприємств (Кредмаш, ГЗК, КрКЗ) Полтавщини отримано багатоваріантну картину відповідності професійно-кваліфікаційних якостей працівників вимогам роботодавця. Авторські розрахунки представляють науковий інтерес для розробки усіма зацікавленими сторонами профілактичних та оперативних заходів, спрямованих на забезпечення прагматичного вибору особою майбутньої професії (с.263-293).

- з позицій прагматизму доведено необхідність підвищення результативності використання освітнього потенціалу ЗВО, забезпечення його конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг через збалансоване узгодження інтересів основних акторів ринку освітніх послуг ЗВО (щодо їх стратегічного та короткострокового планування) та споживачів послуг ВО (щодо вибору спеціальності та ЗВО) (с.215-237);

- з метою забезпечення більшої гнучкості управління ЗВО та підвищення рівня реалізації його освітнього потенціалу, базуючись на розкритті чотирьох фактів (гіпотези), які стосуються організації навчального процесу у ЗВО, визначено правила управління ЗВО, ретельне дотримання яких дозволяє підвищити рівень прагматизму його діяльності (с.371-382) ;

- доведено доцільність використання в сучасних умовах солідарно-субсидіарного типу фінансових відносин держзамовника з постачальниками і споживачами вітчизняного ринку освітніх послуг. Взаємна відповідальність суб'єктів різних рівнів організаційної ієрархії у справі фінансування ВО дозволяє підвищувати рівень прагматизму ЗВО та повніше задовольняти потреби регіональних ринків праці (с.393-419). І безумовно, у цьому процесі особливої ваги набуває тренд розвитку університетів у регіонах, т.т. регіоналізація ВО (с.395-397).

Вагомим здобутком здобувача є доповнення розроблених теоретико-методологічних положень за темою фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму низкою методичних підходів. Вони стосуються: квантифікації результативності фінансової політики держави у сфері ВО (с.237-259); визначення витрат для прагматичного розвитку ВО (с.416-417); оцінювання освітнього прагматизму ЗВО, засноване на використанні системи

показників абсолютного освітнього прагматизму і відносного освітнього прагматизму (с.294-328); методичні рекомендації раціоналізації професійної орієнтації осіб на ринку праці. (с.353-370).

Завершуючи огляд положень новизни дисертації, значу, що у дисертації отримав подальший розвиток понятійно-термінологічний апарат фінансово-економічного розвитку вищої освіти на основі визначення понять: «фінансово-економічний розвиток ВО», «прагматизм фінансово-економічного розвитку ВО», «соціальні функції ЗВО» «солідарно-субсидіарний тип фінансових відносин у сфері вищої освіти». Безумовно, введення у науковий обіг нових понять розвиває будь-яку науку, зокрема, економіку освіти і соціальну економіку.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Значущість для науки та практики виконаної дисертаційної роботи полягає в її збагаченні аргументованими та обґрунтованими теоретико-методичними засадами і практичними рекомендаціями щодо вдосконалення фінансово-економічного розвитку ВО з врахуванням принципу прагматизму. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що теоретико-методичні положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, є використані в практичній діяльності органів законодавчої та виконавчої влади України, можуть бути основою для розробки заходів соціальної та фінансової політики держави.

Викладені теоретико-методологічні положення і висновки розвивають і доповнюють низку розділів соціальної економіки і політики, можуть бути використані для подальших наукових досліджень в академічному і університетському секторах науки.

Положення наукової новизни, які винесені на захист, висвітлено у зазначених публікаціях та авторефераті повною мірою.

Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Дисертація та автореферат відповідають вимогам, встановленими чинним законодавством, зокрема Міністерством освіти і науки України. За змістом, обсягом і структурою робота відповідає вимогам, що ставляться до докторських дисертацій.

Дисертацію виконано у науковому стилі, зрозумілою мовою. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації викладено на 394 сторінках. Робота містить 79 таблиць, 26 рисунків і 9 додатків. Список використаних джерел налічує 431 найменування.

За результатами дослідження опубліковано 49 наукових праць загальним обсягом 53,89 ум.-друк. арк., в т.ч. 3 колективні монографії (1 - одноосібна), 33 статті у наукових фахових виданнях України, в т.ч. 20 статей у наукових фахових виданнях України та інших країн, включених до міжнародних наукометричних баз даних та 14 публікацій за матеріалами конференцій.

Визначені у дисертації мета, об'єкт і предмет дослідження відповідають темі дисертаційної роботи. Всі поставлені завдання вирішені, мета досягнута. Зміст автореферату ідентичний основним положенням дисертації.

Дискусійні положення дисертаційної роботи та зауваження

У ході ознайомлення зі змістом даного дисертаційного дослідження виникли деякі запитання, виявлено дискусійні положення та окреслено пропозиції. Зокрема:

1. Рис. 1.7 (с.94) містить пояснення наслідків реформування сфери ВО, які вийшли за її межі і впливають на неї. Очевидно, що серед причин і наслідків явищ, які пов'язані з реформуванням вітчизняної ВО, треба було вказати такий важливий фактор зовнішнього середовища як модель економічного розвитку країни. Вчені і практики одностайні в тому, що найкраща модель економічного розвитку України на сьогодні є невизначеною. За нової моделі економіки на базі знань та інновацій координація якісної підготовки фахівців у ВНЗ із запитом українських роботодавців відбуватиметься на основі партнерства, освіти, науки, бізнесу. Відтак варто очікувати зміни концепції фінансово-економічного розвитку ВО на основі прагматизму.

2. Автор правомірно робить висновок, що брак державного фінансування підштовхнув університети до пошуку інших джерел фінансування. Здобувач говорить про необхідність посилення впливу громадськості на освітню політику (с.392), важливість громадських організацій, які захищають інтереси ЗВО (с.179). Однак в табл.1.2 (с.71) при з'ясуванні у вітчизняній ВО рис континентальної або атлантичної моделі наявності такої ознаки як участь громадських організацій у фінансуванні ВО чомусь *упущено*.

3. У продовження важливості участі громадських організацій у фінансуванні ВО. Варто було згадати про таке важливе додаткове джерело фінансування освітньої діяльності в Україні як ендаумент-фонди та клуби випускників. Станом на сьогодні лише два українських ВНЗ створили свої цільові благодійницькі фонди – Інститут міжнародних відносин Київського

національного університету ім. Тараса Шевченка та ДВНЗ «Університет банківської справи». Перспектива створення ендаментів при університетах може значно поліпшити складну фінансову ситуацію, в якій опинилася переважна частина університетів країни, особливо державних.

4. Попри те, що здобувач приймав участь у розробці науково-дослідної теми «Соціологічні дослідження стану розвитку підприємництва у місті Кременчуці Полтавської області», в дисертації відсутні авторські соціологічні дослідження. Їх проведення дало би багатий матеріал для визначення, наприклад, якісних параметрів таких понять як «сумнів», «віра», «досвід» і «мета», які формують ядро концепції практицизму у діяльності ЗВО.

5. Все ж приклади соціологічних опитувань у дисертації мають місце. Посилаючись на працю Лялюк А., автор наводить результати соціологічних опитувань про рівень підготовки фахівців для потреб роботодавців, датовані 2005 р., і робить висновок про те, що ЗВО не виправдали очікування роботодавців, оскільки випускникам було властиво «невміння застосовувати знання на практиці» (60%). Проте у різні періоди і відповідно різної ситуації на ринку праці роботодавці мали різні очікування до молодих спеціалістів. На початку фінансово-економічної кризи (2008-2009 рр.) у відповідях роботодавців переважали критерії, які визначають фаховість випускників при прийомі на роботу, а саме: вміння працювати у невизначеному середовищі та самостійно приймати рішення в межах посадової інструкції (60%) та здатність працювати в команді (80%) (за опитуванням роботодавців м. Чернівці). У 2012 р. – найважливішими були: практично-професійні навички, уміння вирішувати проблемні ситуації та навички роботи з клієнтами. Сьогодні в умовах браку професійних кадрів на ринку праці роботодавцю забезпечує певний кредит довіри до кандидатів власне авторитетність ВНЗ, який закінчив претендент на посаду. Іншими словами, в залежності від гостроти ситуації на ринку праці прагматизм роботодавця як суб'єкта СТВ є різним і це потрібно було зазначити і обґрунтувати.

5. Розділ 3.1 має назву: «Використання трудового потенціалу підприємств як характеристики прагматизму споживачів освітніх послуг». Де факто мова в цьому розділі - про відповідність професійно-кваліфікаційних якостей працівника вимогам роботодавця. Тож або назва розділу мала бути інша, або ж матеріал розділу мав би висвітлювати відповідність всіх складових трудового потенціалу вимогам роботодавця, якими, крім професійно-кваліфікаційної, є: демографічна, економічна, мотиваційна, інтелектуальна складова.

6. Ще один ракурс дослідження – наука в університетах, яка не тільки

підвищує освітньо-професійний рівень випускника вищої школи, але й підвищує рівень відповідності його професійних якостей вимогам роботодавця та потребам регіонального бізнесу. Тож робота виграла, якби здобувач порушив це питання і надав пропозиції щодо удосконалення фінансово-економічного розвитку ВО з врахуванням системної науково-освітньої підготовки спеціалістів.

7. У роботі порушуються питання освітньої мобільності студентської молоді (с.379, 398, 400, 405) як об'єктивного явища, породженого глобалізацією та закономірностями становлення економіки знань. Автору варто було би навести свої міркування щодо особливостей прагматизму суб'єктів, задіяних у міграційних процесах: студентів – українських та зарубіжних громадян, науковців, дослідників, з одного боку, та роботодавців, держави, з іншого.

8. В роботі констатується про необхідність визначення системи цінностей і цільових завдань ЗВО для забезпечення прагматизму їхньої діяльності (с.168). У зв'язку з цим згадується про академічні цінності (с.52), корпоративні цінності (с.67), європейські цінності (с.95), колективні цінності (с.101), цінності досвіду ЗВО (с.108), індивідуальні цінності (с.137) тощо. Разом з тим роботи би виграла, якби автор узагальнив і представив систему цінностей – традиційних та новітніх, які покладені в основу фінансово-економічного розвитку ВО на засадах прагматизму. Наприклад, роль соціального капіталу у фінансовій діяльності українських вишів на засадах прагматизму.

9. Робота перевантажена низкою понять, які *не є* загальноживаними в економічній науці. Відтак відволікання уваги від основної теми дисертації на їх детальне тлумачення та цитування інших авторів з цього приводу не є доречним. Наприклад, абдукція (спосіб міркування для пошуку правдоподібних гіпотез (с.373-374); квантифікація (кількісне вираження якісних ознак, с.237). Тому використання зазначених понять у розкритті теми дисертації за спеціальністю 08.00.07 є не зовсім коректним.

10. Використовувана статистична база для висвітлення основних положень дисертації датується 2016 роком і це автор пояснює введенням нового класифікатора спеціальностей з 01.09.2016 р. Але після цього минуло два роки і дані потрібно було би поновити.

Разом з тим, вказані недоліки та дискусійні положення не носять принципового характеру і не знижують загальної позитивної оцінки виконаного дослідження, його теоретичної та практичної значимості.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Загірняка Дениса Михайловича на тему: «Прагматизм фінансово-економічного розвитку вищої освіти: теорія, методологія, практика» є самостійною, завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обгрунтовані результати, що у своїй сукупності вирішують важливу наукову проблему, яка полягає у розроблені та обгрунтуванні теоретичних положень, методологічного та методичного забезпечення, практичних рекомендацій щодо фінансово-економічного розвитку СВО на засадах прагматизму. Висновки та наукові положення обгрунтовані.

Тема дисертації та її зміст відповідають паспорту спеціальності 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика та спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

На підставі вищезазначеного вважаємо, що дисертаційна робота на тему «Прагматизм фінансово-економічного розвитку вищої освіти: теорія, методологія, практика» за якістю проведених досліджень, рівнем наукової новизни одержаних результатів та їх практичним значенням відповідає вимогам пунктів пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами), а її автор Загірняк Денис Михайлович заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика та спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

**Доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту та
соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»**

Семів Л.К.
Семів Л.К.

**Підпис Семів Л.К. засвідчую:
Директор Львівського
навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
к.ф.н., доц.**

Жеребило І.В.